
Jurij Perovšek

Jugoslovansko zedinjenje in Slovenci v novembru leta 1918

Ena izmed pomembnih značilnosti v procesu jugoslovanskega zedinjenja leta 1918 je prav gotovo dejstvo, da je bil ta proces med drugim utemeljen tudi v samostojnem državnem življenju Slovencev, Hrvatov in Srbov iz Avstro-Ogrske monarhije, in sicer potem, ko so se od monarhije odcepili ter z meščanskodemokratsko nacionalno revolucijo ustvarili svojo državno skupnost — Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (Državo SHS).¹ Ta samostojna država je obstajala od 29. oktobra 1918 (od preloma državnopravih vezi med habsburškimi Jugoslovani in Avstro-Ogrsko), pa do 1. decembra 1918, ko se je združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevino SHS). Z izjemo Prekmurja, Medjimurja, Baranje, Bačke in Banata je obsegala vse jugoslovansko ozemlje nekdanje monarhije, na njem pa je predstavljala prvi državotvorni izraz zgodovinskih združevalnih teženj jugoslovanskih narodov.

Država SHS mednarodno sicer ni bila priznana, kljub temu pa je uresničevala vsa počela, ki jih zahteva mednarodno pravo za nastanek in obstoj držav.²

¹ V zvezi z oblikovanjem slovenske politične volje za lastno državnost in prelomom državnopravih vezi med slovenskimi deželami in Avstro-Ogrsko monarhijo opozarjam, da je ta vprašanja historično celovito razčlenil dr. Janko Pleterški v delu Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971 (Prvo opredeljenje Slovenca za Jugoslavijo, Beograd 1976).

² Tu lahko opozorimo, zakaj Država SHS mednarodno ni bila priznana oziroma, zakaj je zavezniške in pridružene države niso priznale kot države po mednarodnem pravu. Kot je ugotovil dr. Ferdo Čulinović, so takrat zavezniške in pridružene države namenoma ocenjevale mednarodni položaj tako, kakor da Avstro-Ogrska še vedno obstoja, saj so le s tem zagotovile, da je lahko »italijansko Vrhovno poveljstvo (kot mandatar sil Antante) sklenilo (2. novembra 1918 v Padovi) *Pogodbo o premirju* s predstavništvom avstroogrškega Vrhovnega poveljstva.« Italiji je namreč prav stališče, da Avstro-Ogrska še obstaja, omogočalo »s predstavnikom te države voditi pogajanja in skleniti omenjeno pogodbo«. Po tej pogodbi pa je bila potrjena pravica Italije oziroma antantnih sil tako do okupacije tistega jugoslovanskega ozemlja, ki je bilo Italiji obljubljen z londonskim sporazumom, 26. aprila 1915, kot tudi drugega jugoslovanskega etničnega ozemlja, za katero bi se zaveznikom zdelo potrebno, da ga zasedejo ali na njem obdržijo red. Toda zavedati se je treba — kot posebej poudarja F. Čulinović —, da je temeljila omenjena **Pogodba o premirju** v izmisleku, saj Avstro-Ogrske 2. novembra 1918 ni bilo več. Na njenem prejšnjem ozemlju so

Imela je svoje državno ozemlje, ki je nastalo potem, ko so prekinile jugoslovanske dežele državno-pravne vezi z Avstrijo in Ogrsko. Prav tako je imela svoje prebivalstvo, saj je z 29. oktobrom 1918 prebivalstvo jugoslovanskih dežel iz Avstro-Ogrske monarhije pripadalo novi Državi SHS. Nova Država SHS je imela tudi lastno, organizirano oblast, kajti v jugoslovanskih deželah nekdanje monarhije po njihovi državni odcepitvi vodilni organi Avstro-Ogrske niso več izvrševali suverene oblasti, pač pa jo je Narodno Vijeće SHS v Zagrebu (Narodno Vijeće), ki je bilo v Državi SHS najvišja, navzven pa neodvisna in torej suverena državna oblast.³ Razen tega Država SHS ni bila mednarodno povsem nepriznana, saj so zavezniške vlade oziroma antantne sile s svojim ravnanjem le pokazale, da se zavedajo državno-pravne spremembe, »ki je na jugu Avstro-Ogrske nastala 29. oktobra 1918.«⁴ Zavezniški glavni poveljnik na solunski fronti, francoski general Louis Franchet d'Espere, je 6. novembra 1918 v imenu zavezniških vojaških sil na vzhodu pozdravil »jugoslovansko Narodno Vijeće v Zagrebu in Ljubljani kot tudi novo kopensko in pomorsko jugoslovansko oboroženo silo«. Pripomnil je, da računajo zavezniki na to, »da bodo jugoslovanske čete v Zagrebu in Ljubljani nemudoma stopile v tesno sodelovanje z zavezniškim poveljstvom v Beogradu« in da bo ta zveza »znak zedinjenja v krvi proti skupnemu sovražniku vseh Slovanov osvobojenih izpod jarma Habsburžanov.«⁵ Spremenjeno državno-pravno stanje na jugu nekdanje Avstro-Ogrske so upoštevali celo v taboru centralnih sil. Tako je 3. novembra 1918, torej še v času, ko je obstajala cesarska Nemčija, poročal nemški poslanik na Dunaju zunanjemu ministrstvu v Berlin, kako je ljubljanska Narodna vlada

nastale nove države — Država SHS, Čehoslovaška, Poljska, Madžarska in Nemška Avstrija. Vendar pa je bil ravno tak izmislek potreben zmagoviti Antanti za izpeljavo njenih političnih načrtov, posebej Londonskega sporazuma. To je bil razlog, zakaj Država SHS ni bila mednarodno priznana. Pri tem moramo dodati še, da je bilo s tem, ko Država SHS ni bila mednarodno priznana, celo ustvarjeno stanje, ko se je »prav^o postavilo nasproti **faktu**.« Velesile so namreč sodile, »da je za obstoj ali neobstoj neke države potrebna mednarodno-pravna sankcija oziroma priznanje«. To pa je bilo napačno stališče, ker je nasprotovalo logičnemu zaporedju dejstev, kajti mednarodno priznanje nima konstitutivnega značaja, saj ne ustvari države, če nje predhodno ni. Ima zgolj deklarativen značaj, ker se z njim pač ugotovi in objavi, da določena država obstaja. (O tem glej dr. Ferdo Čulinović, Državnopravni razvitak Jugoslavije, Zagreb 1963, str. 138 — Navajam: Čulinović, Razvitak.) Obstoj Države SHS torej ni bil vezan na njeno mednarodno priznanje, ampak na dejstvo, da je imela vse tiste lastnosti, ki jih sicer ima vsaka družbena in politična skupnost, organizirana kot država.

³ O tem glej podrobneje prof. dr. Ferdo Čulinović, Državnopravna historija jugoslovanskih zemalja XIX. i XX. vijeka (Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Istra, srpska Vojvodina, Slovenija, Bosna i Hercegovina te države SHS) Zagreb 1953, str. 343—345 (navajam: Čulinović, Državnopravna historija) in isti, Razvitak, str. 127—128, 137—138. Glej tudi dr. Ivan Tomšič, Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, Naši razgledi, leto XVIII, št. 25 (428), 7. 11. 1969.

⁴ Čulinović, Državnopravna historija, str. 345.

⁵ Franše d'Espere — Narodnom Vijeću, Gradja o stvaranju jugoslovenske države (I. I.—20. XII. 1918), II. tom, priredila dr. Dragoslav Janković i dr. Bogdan Krizman, Beograd 1964, str. 490. (Navajam: Gradja II.) — O ravnanju zavezniških vlad, ki je kazalo, da antantne sile le upoštevaajo državno-pravno spremembo, nastalo 29. oktobra 1918 na jugu Avstro-Ogrske monarhije, glej tudi L. Džordž, V. Orlando, Ž. Klemanso, E. Kauz-A. Trešić-Pavičiću, V Bukšegu i Kohu, Gradnja II, str. 455. Glej tudi op. 2 k temu dokumentu.

odgovorila »na direktno telegrafsko prošnjo... zaradi naših transportov iz Pule«. Sporočila je, da se glede na razpoložljiva transportna sredstva, dovoljuje nemškim rajhovskim oficirjem in vojaštvu potovati čez slovensko ozemlje.⁶ Poleg tega je tudi zadnji vladar sicer že razpadle habsburške monarhije, Karel I., 30. oktobra 1918 ukazal, da se mora »jugoslovanskemu Narodnemu Vijeću v Zagrebu« predati avstroogrsko vojno mornarico.⁷ Ta ukaz je bil izpolnjen, saj je 31. oktobra 1918 obvestil Narodno Vijeće poverjetnik za narodno obrambo dr. Mate Drinković, da je »nocoj... dospel brzozjav vojnega ministrstva na Dunaju, sekcije za vojno mornarico, s katerim se predajo vse vojne ladje, vse trdnjave na obalah Jadranskega morja ter vse mornariške naprave jugoslovanskemu Narodnemu Vijeću.« V brzozjavki je ministrstvo še prosilo, »da Narodno Vijeće odpošlje svoje zaupnike, da prevzamejo vojne ladje, utrdbe in vse mornariške naprave v Kotoru, Šibeniku, Reki, Puli in Trstu.«⁸ Gledanje Karla I. Habsburškega na Državo SHS, se kaže tudi v izjavi generallajtanta nekdanje avstro-ogrske vojske Wurma na sestanku, ki ga je imel z njim 5. novembra 1918 predsednik Narodne vlade v Ljubljani, Josip vitez Pogačnik. Wurm je dejal, »da pripozna suverenost proste jugoslovanske države, katero je priznalo tudi Nj. Veličanstvo« in da je pripravljen »pritti tudi sam (tj. Wurm — op. J. P.) k vladi in to ponoviti.«⁹

Še neposredneje pa se je pokazalo upoštevanje obstoja Države SHS pri oblikovanju novih evropskih mednarodnih odnosov v novembru leta 1918. Predsednik poljske vlade je namreč 2. novembra 1918 pozdravil zagrebško Narodno Vijeće, v Zagreb pa je prispel tudi poljski vojaški državni predstavnik. Poleg tega je v začetku novembra 1918 poslal dunajski apostolski nuncij kot starešina tamkajšnjega diplomatskega zbora zagrebškemu Narodnemu Vijeću skupno noto diplomatskih predstavništev na Dunaju, v kateri je prosil, da dovoli izvoz hrane iz Države SHS v Avstrijo oziroma na Dunaj. V istem času je Narodno Vijeće odposlalo še svoje konzularne predstavnike v Prago, na Dunaj in v Budimpešto, kjer so kot taki predstavniki dejansko delovali. Enako je nova madžarska država — Madžarska demokratična republika — poslala v Zagreb svojega diplomatskega predstavnika, poleg Madžarske pa je v Zagreb poslala svojega predstavnika še Čehoslovaška. Čehoslovaška vlada je 15. novembra 1918 z noto obvestila Narodno Vijeće, da je imenovala za svojega polномоčnega predstavnika v Zagrebu Elima Šimeka in hkrati prosila Narodno Vijeće, naj mu prizna lastnosti in pravice čehoslovaškega diplomatskega predstavnika. Z zagrebškim Narodnim Vijećem sta imela stik tudi danski ministrski predsednik ter bavarsko poslanstvo na Dunaju. Danski ministrski predsednik je poslal 24. novembra ‚novoosnovani vladi v Zagrebu‘ telegram o vprašanju vojnih ujetnikov, bavarsko poslanstvo na Dunaju pa je Narodnemu

⁶ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn, Fasc. Österreich, 108, Krain. — Navedeno poročilo je pri svojih najnovejših raziskavah v Zvezni republiki Nemčiji našel kolega prof. dr. Janko Prunk. Nanj me je prijateljsko opozoril, za kar se mu ob tej priložnosti še posebej lepo zahvaljujem.

⁷ Čulinović, Razvitak, str. 139.

⁸ M. Drinković — Narodnom vijeću SHS, Gradnja II, str. 430.

⁹ Zapisnik sa sednice Narodne vlade u Ljubljani, Gradnja II, str. 486.

Vijeću sočasno poslalo noto zaradi zaplembe ladij Bavarskega Lloyda.¹⁰ Ob tem je 8. novembra 1918, na znani ženevski konferenci, priznal v imenu srbske vlade še njen predsednik in minister za zunanje zadeve Nikola P. Pašić zagrebško Narodno Vijeće »kot reprezentanta in vlado« Slovencev, Hrvatov in Srbov iz nekdanje monarhije.¹¹ To je pomenilo, da je »srbska vlada objektivno s priznanjem Narodnega Vijeća SHS priznala tudi novo Državo SHS.«¹² Istega dne je poslal N. Pašić poslancem Kraljevine Srbije v Parizu, Londonu, Washingtonu in Rimu navodilo, naj sporočijo vladi pri kateri so »akreditirani, da je kraljevska vlada priznala Narodno Veće v Zagrebu kot legitimnega predstavnika Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki prebivajo na teritoriju bivše a-ogrške monarhije.« Opozoril je, da srbska kraljevska vlada upošteva Narodno Vijeće, ki so ga izbrala pristojna narodna predstavništva, kot vlado »J(ugo)slovanov na teritoriju bivše a-ogrške monarhije vse do definitivne konstitucije ene države Srbov, Hrvatov in Slovencev.« V svojem navodilu poslancem je še pripomnil, naj storijo potreben korak »pri dotični vladi, da tudi ona prizna Narodno Veće v Zagrebu kot legitimno Vlado rečenih narodov in da prizna ta narod kot zavezniški narod.«¹³ Obenem je o vsem tem obvestil predsednika Narodnega Vijeća, dr. Antona Korošca.¹⁴ Poleg tega je skoraj hkrati Državo SHS individualno mednarodno priznala Madžarska demokratična republika. Njen diplomatski predstavnik je namreč izjavil ob svojem prihodu v Zagreb, 9. novembra 1918, da je z »zaupanjem madžarskega Narodnega sveta in madžarske vlade pooblaščen«, da pozdravi »kot poslanik Madžarske . . . Narodno Vijeće popolnoma svobodno nastale suverene, jugoslovanske države«. To izjavo je še podkrepil s poudarkom, da je prav tako pooblaščen že sedaj utirati »pot bratskemu odnosu in sporazumu med dvema sosednjima državama in to jugoslovansko državo in madžarsko državo.«¹⁵ Tako lahko glede na povedano ugotovimo, da je *de facto* imela Država SHS značaj meddržavnopravnega subjekta

¹⁰ Glej Ferdo Čulinović, Državnopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX. i XX. vijeka, druga knjiga, Srbija — Crna gora — Makedonija, Jugoslavija 1918—1945, Zagreb 1954, str. 201. Glej tudi isti, Razvitak, str. 138—139. Podrobneje glej o delovanju konzularnih predstavnikov Narodnega Vijeća v Pragi, na Dunaju in v Budimpešti, Bogdan Krizman, Predstavnici Predsjedništva »Narodnog Vijeća SHS« u Budimpešti, Beču i Pragi 1918, Historijski zbornik, 1957, št. 1—4, str. 23—43.

¹¹ O tem glej Zapisnik sa konferencije o jugoslovenskom ujedinjenju, Gradja II, str. 523.

¹² Momčilo Zečević, Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917—1921, Maribor 1977, str. 151. — Navajam: Zečević.

¹³ N. Pašić — poslanicima Srbije u Parizu, Londonu, Vašingtonu i Rimu, Gradja II, str. 513.

¹⁴ N. Pašić — A. Korošcu, Gradja II, str. 514.

¹⁵ Saopštenje o madžarskoj delegaciji u Zagrebu, Gradja II, str. 532. V tej zvezi pripominjam, da je priznavala Madžarska demokratična republika obstoj Države SHS na vsem ozemlju, ki ga je obsegala. To je pomenilo, da je priznavala ločitev Hrvaške in Slavonije od Ogrske, torej odcepitev tistih jugoslovenskih dežel iz ogrske polovice nekdanje monarhije, ki so tvorile Državo SHS. V procesu jugoslovenskega zedinjenja Država SHS namreč ni vezala nase ostalega jugoslovenskega ozemlja, ki je v habsburški monarhiji pripadalo ogrski državni polovici. To ozemlje, je bilo še vedno vključeno v madžarsko državo (Prekmurje, Medžimurje) oziroma je bilo (Baranja, Bačka, Banat) 25. novembra 1918 s sklepom velike narodne skupščine Vojvodine iz nje izločeno in priključeno Kraljevini Srbiji.

(čeprav *de iure* ni bila subjekt mednarodnega prava) in je predstavljala dejansko skupno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so bili do leta 1918 vpeti v avstro-ogrski državni okvir.

V Državi SHS, prek katere je bilo izvršeno zedinjenje večine habsburških Jugoslovancev v Kraljevino SHS, je poleg hrvaškega in srbskega tudi slovenski narod dosegel nacionalno osvoboditev in politično osamosvojitvev. Pot Slovencev v jugoslovansko skupnost je označevala polna nacionalna suverenost — samostojno odločanje o vseh vprašanih, ki pogojujejo neodvisnost samosvoje, nacionalne družbene enote.¹⁶ Taka samostojnost je temeljila v notranji ureditvi Države SHS, ki je zagotavljala Slovincem lastno državnost na osnovi pristojnosti, katere so imeli posamezni necentralni, tj. pokrajinski organi oblasti.¹⁷ Slovenski narod je imel svojo Narodno vlado SHS v Ljubljani (Narodna vlada), v kateri so bili z izjemo za zunanje zadeve združeni vsi najvišji organi zakonodajne in izvršne oziroma upravne oblasti, ki jih ima država. Slovenska Narodna vlada je namreč imela poleg svojega predsednika dvanajst upravnih oddelkov (poverjeništev): poverjenišтво za notranje zadeve, za prehrano, za uk in bogočastje, za socialno skrbstvo, za finance, za promet, za industrijo in trgovino, za javna dela in obrt, za poljedelstvo, za narodno obrambo in za zdravstvo.¹⁸ Na ta način je bila utemeljena slovenska državnost, saj je imela Slovenija lastno državno oblast, medtem ko si je Narodno Vijeće, vrhovni organ oblasti v Državi SHS zase pridržalo le vodenje zunanjih in vojaških zadev ter odločanje o izvrševanju pravice do pomilostitve, razveljavljanje zakonov in imenovanje stopenj višjih uradnikov.¹⁹ Ta razdelitev pristojnosti med slovensko Narodno vlado in zagrebškim Narodnim Vijećem se je najprej ohranila v prvotni obliki, kasneje pa jo je Narodna vlada preseglala in začela svojo državno oblast izvajati tudi na področjih, ki so bila v pristojnosti Narodnega Vijeća. S tem je v Sloveniji izvrševala vso državno oblast, torej državno oblast iz svojih pristojnosti in iz pristojnosti Narodnega Vijeća. Posegala je tudi na področje mednarodnega občevarja, njen obstoj pa so upoštevale celo nekatere evropske vlade pri razvijanju svojih diplomatskih odnosov. Poleg tega je v Sloveniji povsem samostojno vodila še vse vojaške zadeve in po svojih pristojnih organih (poverjeništvu za pravosodstvo in poverjeništvu za narodno obrambo) izvršila pomilostitev oseb, ki so jih obsodili avstrijski pravosodni organi. Samostojno in po lastnem preudarku je razveljavila tudi nekatere najvišje pravne akte, ki so jih izdali organi avstrijske državne uprave ter akte z najvišjo pravno močjo, katere je sprejela avstrijska državna oblast, prav tako pa je sama

¹⁶ O tem pišem tudi v razpravi *Oblikovanje slovenske nacionalne države leta 1918* in razpravi *Država SHS kot način slovenske samoodločbe leta 1918*. — Glej Jurij Perovšek, *Oblikovanje slovenske nacionalne države leta 1918*, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, XXV, 1985, št. 1—2, str. 49—75 (navajam: Perovšek, *Oblikovanje*) in isti, *Država SHS kot način slovenske samoodločbe leta 1918*, *Borec*, XXXVIII, 1986, št. 3—4, str. 195—208 (navajam: Perovšek, *Država SHS*).

¹⁷ Podrobneje o tem glej Perovšek, *Oblikovanje*, str. 54—56 in isti, *Država SHS*, str. 196.

¹⁸ Glej Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, letnik I, št. 1, 4. 11. 1918, 1, »Državljeni!« — Navajam: UL NV SHS.

¹⁹ V zvezi s pristojnostmi, ki si jih je zase pridržalo Narodno Vijeće glej podrobneje dr. Bogdan Krizman, *Raspad Avstro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske dražve*, Zagreb 1977, str. 134—135.

imenovala stopnje višjih uradnikov.²⁰ To prakso je nato v državnopravnem pogledu potrdila še pomembna »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani« (Naredba o prehodni upravi), ki jo je v sporazumu z Narodnim Vijećem izdala Narodna vlada. Po tej naredbi je bila za Slovenijo prenešana vloga Narodnega Vijeća kot nosilca vrhovne oblasti na Narodno vlado, tako da je Narodno Vijeće prepustilo Narodni vladi svojo oblast za slovensko ozemlje.²¹ S tem je bila na slovenskem ozemlju Narodna vlada tudi v formalnem pogledu edina, popolna in pravno najvišja oblast ter nosilka slovenske nacionalne suverenosti v Državi SHS.²²

Tako podkrepljena nacionalna emancipacija, ki jo je slovenski narod dosegel v Državi SHS, je še učvrstila že obstoječo osnovo za svobodni narodni razvoj. Ta je bil navembra 1918 celostno utemeljen in je omogočil Slovencem, da so oblikovali zgodovinsko nove pogoje svojega družbenega, političnega, gospodarskega in kulturnega življenja. Njihovo oblikovanje je izhajalo iz dejavnosti Narodne vlade, ki je na vseh teh področjih dograjevala slovensko državnost v času obstoja Države SHS. Med njimi je najprej na političnem področju tudi v formalnem pogledu uveljavila novo, slovensko oblast in državnost nasproti stari, avstrijski državni oblasti. Tako je s posebnim pravnim aktom odstavila vse vodilne predstavnike avstrijske državne uprave na slovenskem ozemlju, in sicer kranjskega deželnega predsednika Henrika grofa Attemsa, dvorna svetnika Vilijema viteza Laschana in Oskarja viteza Kalteneggerja, deželnovladne svetnike Gustava Kulavicsa, dr. Henrika plemenitega Crona in dr. Roberta Praxmarerja, deželnovladnega tajnika Michelangela barona Zoisa, policijskega ravnatelja Karla grofa Künigla, policijskega svetnika dr. Mihaela Skubla, računskega revidenta Ferdinanda Staudacherja in računskega oficijala Bruna Klaureja.²³ Poleg tega je odstavila še nekatere okrajne glavarje in okrajne komisarje²⁴ ter suspendirala uradnike finančne uprave v Ljubljani²⁵ in nadzornika za nemške šole na Kranjskem.²⁶ Narodna vlada je odredila, da

²⁰ Več o tem glej Perovšek, *Oblikovanje*, str. 57—72 in isti, *Država SHS*, str. 197—202.

²¹ Glej UL NV SHS, letnik I, št. 11, 21. 11. 1918, 111, »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani«. Glej tudi Perovšek, *Oblikovanje*, str. 52—53 in isti, *Država SHS*, str. 202.

²² O tem glej še Perovšek, *Oblikovanje*, str. 72—73 in isti, *Država SHS*, str. 202—203.

²³ UL NV SHS, letnik I, št. 1, 4. 11. 1918, 4, »Naredba poverjenišтва za notranje zadeve«. Glej tudi Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 458.

²⁴ Tako sta npr. bila v Velikovcu odstavljena okrajni glavar Robert baron Benz von Albkrön in okrajni komisar Herman baron L'Estocq. — Glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 669.

²⁵ Suspendirani so bili višji finančni svetnik Ferdinand Avian, višji računovodski svetnik Adolf Langof in računovodski svetnik Bertram Götz. — Glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 458.

²⁶ S položaja šolskih nadzornikov sta bila suspendirana šolski svetnik prof. dr. Henrik Svoboda, okrajni nadzornik »za vse nemške ljudske in meščanske šole na Kranjskem, razen šol v kočevskem, novomeškem in črnomeljskem okraju« in nadučitelj Matija Primosch, okrajni nadzornik »za nemške ljudske šole v kočevskem, novomeškem in črnomeljskem okraju«. Hkrati s tem je Narodna vlada »njima podrejene šole... podredila šolskim nadzornikom za slovenske šole dotičnih krajev.« (UL NV SHS, letnik I, št. 12, 23. 11. 1918, 123, »Naredba poverjenišтва za uk in bogo-

se vsi državni davki, davščine in pristojbine od 1. novembra 1918 dalje plačujejo, sprejemajo in zaračunavajo v prid Države SHS,²⁷ ter ukazala, da morajo sodni predstojniki in predstojniki državnih pravdništev zaobljubiti uradništvo na zvestobo Državi SHS.²⁸ Podobno je še določila, da mora vse vojaštvo in orožništvo priseči njej — tj. slovenski Narodni vladi.²⁹ Uveljavitev slovenske državne oblasti nasproti prejšnji, avstrijski, pa je temeljila tudi na pomilostitvi vseh oseb, ki so jih do 30. oktobra 1918 pravomočno obsodila bodisi civilna bodisi vojaška kazenska sodišča zaradi vrste različnih dejanj, med drugim zaradi veleizdaje, žalitve veličanstva ter članov cesarske in kraljevske hiše, zločina proti oboroženim silam države, dezertiranja, nepokoravanja vojaškemu pozivu in dejanja beguncu dane pomoči.³⁰ Poleg tega je Narodna vlada še povsem določno pokazala, da se je z nastankom Države SHS uveljavila drugačna oblika vladavine, saj je z več pravnimi akti potrdila značaj Države SHS kot meščanske demokratične republike. Odredila je namreč, da se tako civilne

častja). — V zvezi z nemškimi šolami na Kranjskem oziroma v Ljubljani pripominjam, da je ljubljanski magistratni ravnatelj izdal tudi javni razglas, ki je opozarjal, da »Jugoslavija pričakuje in zahteva od vsakega Jugoslavana, da vzgoji svoje otroke le v narodnih ljudskih in srednjih šolah«. Kot je navajal razglas, tisti, ki »ne bo vzgojen v narodni šoli in v narodnem duhu, ne bo imel upanja, da doseže v Jugoslaviji količkaj ugodno eksistenco, javne službe pa sploh ne.« Zato je pozival vse slovenske in slovanske starše, ki so imeli svoje otroke v kaki nemški šoli ali nemški vzporednici, »da jih takoj s svojeročnim podpisom prepíšejo na slovensko šolo, oziroma na slovenski oddelek«. — UL NV SHS, letnik I, št. 8, 16. 11. 1918, »Slovenskim staršem!« Poudarjeno v UL NV SHS.

Glede zgoraj omenjenega H. Svobode lahko še povemo, da je bil suspendiran tudi z mesta »začasnega vodstva državne realke v Ljubljani« (UL NV SHS, letnik I, št. 2, 6. 11. 1918, 16, »Naredba poverjeništvu za uk in bogočastje«), poleg njega pa je Narodna vlada suspendirala tudi »deželnega šolskega nadzornika Albina Belarja in šolskega svetnika dr. Josipa Binderja, profesorja na državni realki v Ljubljani.« (UL NV SHS, letnik I, št. 4, 9. 11. 1918, 46, »Naredba poverjeništvu za uk in bogočastje«).

²⁷ UL NV SHS, letnik I, št. 11, 21. 11. 1918, 111, »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani«.

²⁸ UL NV SHS, letnik I, št. 1, 4. 11. 1918, 6, »Naredba poverjeništvu za pravosodstvo«. Besedilo zaobljube, ki so jo morali podati sodni uradniki svojim predstojnikom v vseh pravosodnih službah je bilo: »Obljubljam zvestobo državi in spoštovanje zakonu.« — UL NV SHS, letnik I, št. 15, 30. 11. 1918, 158, »Narodna poverjeništvu za pravosodstvo«.

²⁹ Sklep o zaprisegi slovenskih vojaških enot Narodni vladi, je bil sprejet na njeni seji 2. novembra 1918. (Glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade u Ljubljani, Gradja II, str. 458.) Naredba, ki je odredila, da mora tudi orožništvo »tako zapriseči na Narodno vladu«, pa je bila v Uradnem listu objavljena 8. novembra 1918. Besedilo, s katerim je priseglo tako vojaštvo kot orožništvo Narodni vladi, se je glasilo takole: »Prisegam in se rotim pri Bogu Vsemogočnem in svoji časti, da hočem zvesto in z vso svojo dušo, z vsem svojim srcem, z vso svojo voljo služiti vladi Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov (Narodni vladi — op. J. P.) kot ljudski in zakoniti oblasti. Prisegam sebi in svojim dragim, svoji deci in svojim roditeljem, da hočem odredbe Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov brezpogojno, povsod, v vsakem času izvrševati in da hočem biti pokoren ukazu predpostavljenih zapovednikov in vsem narodnim postavam in zakonu za napredek, edinstvo, moč in slavo naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov. Tako hočem in v to mi pomagaj Bog!« — UL NV SHS, letnik I, št. 3, 8. 11. 1918, 36, »Naredba poverjeništvu za narodno obrambo«.

³⁰ Glej UL NV SHS, letnik I, št. 2, 6. 11. 1918, 17, »Naredba poverjeništvu za pravosodstvo« in št. 9, 18. 11. 1918, 91, »Naredba poverjeništvu za narodno obrambo«.

kot vojaške sodbe razglašajo v imenu zakona,³¹ medtem ko so se v Avstro-Ogrski monarhiji razglašale »v imenu Njeg. Vel. Cesarja«,³² odpravila pa je tudi nazive, »kakor ‚visokorodje‘, ‚blagorodje‘ itd.«, ter naslove na oblastne organe, »kakor ‚visoki‘, ‚slavni‘ itd.«³³

Naslednja stopnja, s katero je utemeljila Narodna vlada nacionalno osvoboditev in politično osamosvojitvev Slovencev po odcepitvi od habsburške monarhije, je bila vzpostavitev pravne vezanosti prebivalstva v Sloveniji na novo Državo SHS. Tako je že svoj prvi razglas naslovila z »Državljanji!« in s tem kot suverena oblast opredelila javnopravni odnos, ki je vse fizične osebe na slovenskem ozemlju povezal v smislu državne pripadnosti, tj. državljanstva s Slovenijo oziroma Državo SHS. Ob tem je označila še odgovarjajoče obveznosti, ki so izhajale iz državljanstva kot pravnega položaja fizičnih oseb na slovenskem ozemlju,³⁴ v nekaterih kasnejših naredbah pa opredelila zlasti socialnoekonomski vidik pravic, ki jih je zagotavljal tak pravni položaj.³⁵ Z doslednim uveljavljanjem sprememb, ki so nastale ob razpadu habsburške države je pohitela še na področju javne uprave. Na Slovenskem je prevzela in obenem v sebi združila vse posle nekdanje c. kr. deželne vlade v Ljubljani in Celovcu, kakor tudi vse posle nekdanjih c. kr. namestništev v Trstu in Gradcu.³⁶ Razpustila je tudi deželni odbor dotedanje vojvodine Kranjske³⁷ in za Koroško, Štajersko, Primorsko ter Kranjsko prevzela in v sebi združila vse posle dotedanjih deželnih odborov ter avtonomnih oblasti in naprav.³⁸ S tem je preseгла prejšnjo upravno dvotirnost, ki je slonela na delitvi na državne in deželne avtonomne vlade, saj je združila vso javno upravo in jo vodila enotno za vso Slovenijo.³⁹ Tako je politično in upravno zedinila Slovenijo, s čimer je »Slovenija kot taka postala državnopravna enota.«⁴⁰ To je pomenilo, da je bil v času obstoja Države SHS v svoji prvi stvarni obliki uresničen program Zedinjene Slovenije. Takratna Zedinjena Slovenija je obsegala vse ozemlje, ki ga je upravljala Narodna vlada — »Kranjsko, Goriško, slovenski

³¹ Glej UL NV SHS, letnik I, št. 1, 4. 11. 1918, 6, »Naredba poverjeništvu za pravosodstvo« in št. 2, 6. 11. 1918, 31, »Naredba poverjeništvu za narodno obrambo«.

³² O tem glej podrobneje Metod Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje, Ljubljana 1935, str. 500.

³³ UL NV, SHS, letnik I, št. 12, 23. 11. 1918, 116, »Naredba predsedništva Narodne vlade SHS v Ljubljani«.

³⁴ UL NV SHS, št. 1, 4. 11. 1918, 1, »Državljanji!«.

³⁵ UL NV SHS, letnik I, št. 3, 8. 11. 1918, »Poziv kmetovalcem«, »Objava poverjeništvu za poljedelstvo«, št. 4, 9. 11. 1918, 48, »Naredba poverjeništvu za socialno skrbstvo«, št. 12, 23. 11. 1918, 115, »Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani o zaposlovanju invalidov«.

³⁶ UL NV SHS, letnik I, št. 11, 21. 11. 1918, 111, »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani«.

³⁷ Glej UL NV SHS, letnik I, št. 4, 9. 11. 1918, 44, »Naredba Narodne vlade SHS v Ljubljani«.

³⁸ UL NV SHS, letnik I, št. 11, 21. 11. 1918, 111, »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani«.

³⁹ Podrobneje o tem glej Janko Brejc, Od prevrata do ustave, Slovenci v desetletju 1918—1928, Ljubljana 1928, str. 164—165. Glej tudi Silvo Kranjec, Slovenci v Jugoslaviji, Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 60.

⁴⁰ Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, str. 469.

del Istre, mesto Trst z okolico« ter »Štajersko in Koroško,« kolikor sta bili »ti deželi del države SHS«. ⁴¹

Sprememba državne oblasti in vzpostavitev slovenske državnosti sta bili izraženi tudi v načelih, na katerih je bilo zasnovano delovanje Narodne vlade. Prejšnja avstrijska namestništva in deželne vlade so bile namreč osnovane na t. i. birokratskem sistemu, po katerem je bil vodja uprave v deželi cesarski namestnik oziroma deželni predsednik, ki je bil osebno odgovoren za vse upravno delo, saj se je izvrševala uprava v njegovem imenu. Narodna vlada pa je bila nasprotno osnovana na ministrskem ali kolegijemskem sistemu, po katerem je vodil upravo in odgovarjal za njeno izvajanje kolegij, tj. celotna Narodna vlada, ki je o vseh pomembnih vprašanjih odločala skupno, medtem ko je bilo njenim članom kot vodjem posameznih upravnih oddelkov prepuščeno odločanje manj pomembnih zadev. ⁴² Tako je bila nova državna uprava bistveno spremenjena, spremembe na tem področju pa se je Narodna vlada odločila utemeljiti tudi s celostno opredelitvijo novih osnov državne ureditve v Sloveniji. V ta namen je 7. novembra 1918 ustanovila Upravno komisijo, ki je bila zadolžena, da »izdela načrt za preosnovo javne uprave v prehodni dobi, dokler se ne izdela in ne uveljavi definitivna upravna organizacija naše države.« Komisijo sta sestavljala »dva uradnika politične uprave in po en uradnik finančne, šolske in justične uprave ter deželnega odbora.« Komisija je imela pravico, »da pritegne po potrebi k sodelovanju stokovnjake«, z delom pa je morala začeti takoj. ⁴³ Poleg tega je ustanovila Narodna vlada še več drugih pomembnih upravnih teles — Komisijo za mirovno konferenco s pisarno za zasedeno ozemlje, Dopisni urad Narodne vlade v Ljubljani, Prehodni gospodarski urad v Ljubljani in Uradni list. ⁴⁴ Obenem ni obšla vprašanja glede kadrovskega potenciala, potrebne za delovanje nove državne uprave. Tako

⁴¹ UL NV SHS, letnik I, št. 11, 21. 11. 1918, 111, »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani«.

⁴² Dr. Lovro Bogataj, Uprava v Sloveniji od prevrata do ustave, Slovenci v desetletju 1918—1928, Ljubljana 1928, str. 381—382. (Navajam: Bogataj.) Prim. tudi Dragotin Trstenjak, Uprava v Sloveniji, Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 110.

⁴³ UL NV SHS, letnik I, št. 4, 9. 11. 1918, 45, »Naredba poverjeništa za notranje zadeve«. Glej tudi Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 510—511. Dodajam, da je bilo na seji Narodne vlade 7. novembra 1918 določeno tudi, da bodo imenovali »člane komisije... posamezni resorji«. En uradnik naj bi bil vzet iz uradništva, ki je poslovalo v prvi instanci, eden bi bil vzet iz uradništva, ki je poslovalo v drugi instanci, tretjo instanco, pa je poznal predsednik te komisije »dr. Žolger sam« — Glej prav tam, str. 511.

⁴⁴ Bogataj, str. 383. Opozarjam, da je predstavljalo zadnje navedeno upravno telo — Uradni list — eno izmed najpomembnejših naprav slovenske državne oblasti. Prek njega so bile naredbe in druge uradne objave, ki so jih sprejeli Narodna vlada oziroma njena posamezna poverjeništa pravnomočno razglašene za vse slovensko ozemlje, s čimer je Narodna vlada kot pravno najvišja oblast v Sloveniji uveljavila in utrjevala različne vidike slovenske državnosti v Državi SHS. Sklep o tem, da prične izhajati Uradni list, je sprejela Narodna vlada že na svoji prvi seji 1. novembra 1918 (Glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 442). »Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani« je bil s posebno naredbo poverjeništa za notranje zadeve ustanovljen 3. novembra 1918 (glej UL NV SHS, letnik I, št. 1, 4. 11. 1918, 2, »Naredba poverjeništa za notranje zadeve«), njegova prva številka pa je izšla naslednji dan.

so morala vojaška poveljstva odpustiti iz aktivne službe vse javne uradnike — profesorje, učitelje, sodnike, notarje, železničarje, poštno uradnike itn.,⁴⁵ za demobilizirane častnike pa je bil ustanovljen trimesečni tečaj za poštno, železniške in druge uradnike, ki naj bi bili kasneje sprejeti v ustrezne državne službe.⁴⁶ Narodna vlada je izdala še obširno naredbo o prednostnem zaposlovanju vojaških vojnih invalidov v vseh javnih uradih in vseh tistih podjetjih, zavodih, uradih (tudi občinah) ter obratih, ki so bili pod državnim nadzorstvom. V tej naredbi je upoštevala tudi vprašanje zaposlovanja vojaških vojnih invalidov v zasebnih zavodih in obratih.⁴⁷

Ob uveljavljanju novih prvin v slovenski državni upravi je Narodna vlada preoblikovala tudi dotedanji ustroj sodnih ustanov na slovenskem ozemlju. Določila je nove nazive sodišč in državnih pravdnih inštitucij, ki so odtlej bili deželno sodišče, okrožno sodišče, okrajno sodišče in državno pravdninstvo⁴⁸ ter podredila del koroških okrajnih sodišč (v Borovljah in v Rožeku) deželnemu sodišču v Ljubljani, drugi del teh sodišč (v Pliberku, Dobrli vasi in v Železni kaplji) pa okrožnemu sodišču v Mariboru. Ta sklep se je nanašal tudi na opravljanje poslov državnega pravdninstva.⁴⁹ Za Kranjsko, Štajersko in Koroško je ustanovila višje deželno sodišče v Ljubljani in odredila, da zoper sodbe in druge ukrepe višjih deželnih sodišč ter deželnih in okrožnih sodišč, ki jih izdajajo kot sodišča druge stopnje, ni nadaljnjega pravnega sredstva. Hkrati je še odredila, da višja deželna sodišča sodijo dokončno tudi v vseh tistih pravnih zadevah, v katerih je bilo do tedaj pristojno avstrijsko vrhovno in kasacijsko sodišče. S tem je višje deželno sodišče v Ljubljani odločalo o že vloženih, a še ne rešenih pravnih zadevah, poslanih na ta naslov.⁵⁰ Narodna vlada je enako preoblikovala tudi ustroj vojaških sodnih ustanov. Ustanovila je »vojaško sodišče SHS v Ljubljani,« ki je bilo pristojno za vsa kazniva dejanja vojaških oseb na slovenskem ozemlju, razen za dejanja antantnih vojaških enot;⁵¹ združila je nekdanje divizijsko in brigadno sodišče v eno vojaško sodišče, pristojno za dejanja, ki so zahtevala kazenski pregon, in določila sedeže vojaških sodišč na Slovenskem — v Ljubljani in Mariboru.⁵² Vzporedno s tem

⁴⁵ UL NV SHS, letnik I, št. 5, 12. 11. 1918, 65, »Naredba poverjeništvu za narodno brambo«.

⁴⁶ UL NV SHS, letnik I, št. 12, 23. 11. 1918. »Rezervnim častnikom«. O tem glej tudi Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 637.

⁴⁷ NV SHS, letnik I, št. 12, 23. 11. 1918, 115, »Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani o zaposlovanju invalidov«.

⁴⁸ UL NV SHS, letnik I, št. 1, 4. 11. 1918, 6, »Naredba poverjeništvu za pravosodstvo«.

⁴⁹ UL NV SHS, letnik I, št. XVIII, 7. 12. 1918, 178, »Naredba poverjeništvu za pravosodstvo«. Opozarjam, da je bila naredba št. 178 sprejeta 30. novembra 1918, in sicer »v smislu točke V., št. 2., naredbe celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 14. novembra 1918, št. 11. Uradnega lista«.

⁵⁰ UL NV SHS, letnik I, št. 11, 21. 11. 1918, 111, »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlje Narodne vlade SHS v Ljubljani«.

⁵¹ UL NV SHS, letnik I, št. 2, 6. 11. 1918, 31, »Naredba poverjeništvu za narodno obrambo«. Glej tudi Zapisnik sa sednice Narodne vlade u Ljubljani, Gradja II str. 487.

⁵² UL NV SHS, letnik I, št. 15, 30. 11. 1918, 157, »Naredba poverjeništvu za narodno obrambo«. Naredba je poleg omenjenega vsebovala še določbe, ki so spreminjale prejšnja določila avstro-ogrškega vojaškega kazenskega zakonika glede odobritve

je odredila, da je prešla funkcija javnega tožilca za vse vojaške zadeve na vojaškega pravdnika slovenske Narodne vlade.⁵³

Pri vzpostavljanju nove, nacionalne državne organiziranosti je Narodna vlada na vojaškem področju izvedla še več drugih ukrepov. Ni se zadovoljila le s preoblikovanjem vojaških sodnih ustanov, marveč je uskladila tudi delovanje vseh vojaških, splošnoobrambnih in varnostnih sil na slovenskem ozemlju. Določila je, da sodita v pristojnost poverjenišтва za narodno obrambo poleg vojaških enot še Narodna straža in orožništvo.⁵⁴ Usklajeno delovanje vojaških, splošnoobrambnih in varnostnih sil je zagotovila tudi z enotnim ustrojem narodne brambe v Sloveniji, saj je ustanovilo njeno poverjenišтво za narodno obrambo Centralni urad narodne obrane, katerega naloga je bila enotno organizirati vso brambo po deželi in skrbeti za oborožitev, izurjenost ter prehrano mož in častnikov.⁵⁵ Poleg tega je poverjenišтво za narodno obrambo ukrenilo vse potrebno, da je imelo ustrezen pregled nad vsemi obstoječimi vojaškimi enotami in kadrovsko sestavo oboroženih sil na slovenskem ozemlju.⁵⁶ Tako je Narodna vlada v celoti organizirala nov in neodvisen slovenski vojaški in varnostni aparat. To je med drugim dokazoval položaj prvega organiziranega poveljstva srbske vojske v Sloveniji po razpadu Avstro-Ogrske monarhije. Enote v novembru leta 1918 obstoječega poveljstva srbskih čet v Ljubljani so »delovale po nalogu ali v soglasju za Narodno vlado v Ljubljani in sodelovale s slovenskimi vojaškimi enotami, ki jih je ustanovila Narodna vlada.«⁵⁷

Polnega in svobodnega razvoja slovenskega naroda v Državi SHS pa ni predstavljalo le uveljavljanje in organiziranje njegove državne oblasti ter utemeljevanje novih osnovnih javnopравnih odnosov, ki so nastali, ko je prenehala obstajati habsburška država. Poseben vidik tega razvoja je pomenila emancipacija Slovencev na gospodarskem področju, torej v tisti obliki nacionalne suverenosti, za katero vemo, da jo je »možno uresničiti le ob pogoju, da narod ni pod tujo dominacijo, skratka, da je že uresničil svojo politično samoodločbo.«⁵⁸ To obliko suverenosti in dograditve slovenske državnosti je uveljavila Narodna vlada v resnem in odgovornem pristopu k številnim vprašanjem, katerih rešitev je terjalo oblikovanje novega in samostojnega gospodarskega življenja. Med prve ukrepe take narave je sodila demilitarizacija obratov,⁵⁹ s čimer so bile ukinjene razmere, uveljavljene z vojnodajatvenim

ter odrejanja preventivnega oziroma preiskovalnega zapora. Naredba je na novo opredelila tudi sestavo in delovanje vojaškega sodišča.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 487.

⁵⁵ UL NV SHS, letnik I, št. 4, 9. 11. 1918, 50, »Naredba poverjenišтва za narodno brambo«. Podrobneje o tem glej Perovšek, Oblikovanje, str. 67—68.

⁵⁶ Ukrepe takega značaja sta predstavljali posebni objavi poverjetništva za narodno obrambo, razglašeni v UL NV SHS. — Glej UL NV SHS, letnik I, št. 6, 14. 11. 1918. »Vojaške zadeve« in št. XVII, 5. 12. 1918, »Poziv«, Podrobneje o tem glej Perovšek, Oblikovanje, str. 68—69 in op. 90 na str. 69.

⁵⁷ Zečević, str. 205. O tem glej podrobneje prav tam, str. 204—205. Glej tudi Perovšek, Oblikovanje, str. 70.

⁵⁸ Ernest Petrič, Pravica do samoodločbe. Mednarodni vidiki, Maribor 1984, str. 99.

⁵⁹ Sklep o demilitarizaciji obratov je sprejela Narodna vlada že na svoji prvi seji 1. novembra 1918. — Glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 443.

zakonom iz leta 1912, po katerem so bili obrati, ki so proizvajali vojaški material pod vojaškim nadzorom.⁶⁰ Z odpravo militarizacije obratov je uvedla Narodna vlada normalno, mirnodobno proizvodnjo v Sloveniji, ki jo je omogočila še z ustanovitvijo že omenjenega Prehodnega gospodarskega urada v Ljubljani. Ta urad je s ciljem demobilizacije »za ono dobo, dokler se ne uredi vsa v javnem interesu ležeča produkcija in ne preide v normalen mirovni obrat«, prevzel v svojo posest vse dotedanje vojaške obrate, ki so bili pred tem v lasti države, druge pa je prevzel v svoje nadzorstvo oziroma v najem. Prevzel je tudi nadzorstvo nad vsemi, do tedaj po vojnodajatvenem zakonu zavezanimi obrati z dispozicijsko pravico nad proizvodi (premogovnike, rudnike, tovarne za usnje, blago itn.), dispozicijsko pravico nad vsemi proizvodi, ki so bili v nujnem javnem interesu in stvarno demobilizacijo vojske.⁶¹

Vzporedno z uvedbo mirnodobne gospodarske proizvodnje je pričela vzpostavljati Narodna vlada novo, slovensko nacionalno gospodarstvo. Najprej je nacionalizirala avstrijski državni kapital in tako začela ustvarjati slovensko državno imetje. V svojo last je prevzela vsa posestva in gozdove, ki so pred tem pripadali avstrijski državi in verskemu skladu, kar je pomenilo, da so postala »ta posestva in ti gozdovi . . . državna last«.⁶² Slovensko državno imetje je ustvarjala tudi tako, da je ostali avstrijski erar, ki po razpadu monarhije ni imela lastnika, prevzela v svojo upravo in uporabo.⁶³ Na taki osnovi je nato pričela povezovati nacionalne gospodarske sile, hkrati pa je ukinila še različne ustanove ter omejitvene pravne določbe, ki jih je na gospodarskem področju postavila prejšnja državna oblast.⁶⁴ Povezanost nacionalnih gospodarskih sil je

⁶⁰ Jože Šorn, *Slovinci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni*, Zgodovinski časopis, 35, 1981, št. 1—2, str. 64. Podrobneje glej o militarizaciji avstro-ogrškega gospodarstva po letu 1912, str. 64 in 66—67.

⁶¹ Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 511. Glej tudi UL NV SHS, letnik I, št. 4, 9. 11. 1918, 52, »Naredba poverjeništvu za javna dela in obrt«.

⁶² UL NV SHS, letnik I, št. 5, 12. 11. 1918, 60, »Naredba poverjeništvu za kmetijstvo«. Pripominjam, da so s tem, ko je prevzela Narodna vlada gozdove avstrijske države v svojo (državno) last, za ta kapital tudi formalno nastali novi upravni odnosi, saj je pred tem (v nekdanji monarhiji) uprava državnih gozdov spadala pod državna gozdna ravnateljstva, podrejena ministrstvu za poljedelstvo. — O tem glej podrobneje ing. Anton Šivic. *Razvoj gozdarstva in lova v Sloveniji*, Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 350.

⁶³ Avstrijski erar, ki je v Sloveniji po razpadu Avstro-Ogrske monarhije ostal brez lastnika, so tvorili: rudnik živega srebra v Idriji, premogovnik v Velenju, premogovnik v Zabukovici, cinkarna v Celju, smodnišnica v Kamniku in tobačna tovarna v Ljubljani. — Podatki o državnem lastništvu omenjenih gospodarskih enot so navedeni v Jože Šorn, *Nacionalno poreklo velikega kapitala v industriji, rudarstvu in bančništvu na slovenskem ozemlju*, Jugoslovanski istorijski časopis, 1969, št. 4, str. 138, isti, *Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnama*, Kronika, VII, 1959, št. 1, str. 12, 13, isti, *Cinkarne v Zagorju, Šentjanžu in Celju*, Kronika, XVIII, 1976, št. 3, str. 131.

⁶⁴ O tem glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 523, in UL NV SHS, letnik I, št. 2, 6. 11. 1918, 14, »Naredba poverjeništvu za prehrano«, 19, »Naredba poverjeništvu za finance«, št. 5, 12. 11. 1918, 69, »Naredba poverjeništvu za trgovino in industrijo, sporazumno s poverjeništvom za prehrano«, št. 6, 14. 11. 1918, 72, »Naredba poverjeništvu za kmetijstvo«, 73, »Naredba poverjeništvu za kmetijstvo«, 74, »Naredba poverjeništvu za kmetijstvo«, št. 7, 15. 11. 1918,

utemeljila Narodna vlada tako, da je razširila delovanje različnih ustanov (prejšnje c. kr. kmetijske družbe, finančnega ravnateljstva in finančne prokurature v Ljubljani, inženirske zbornice ter trgovske in obrtne zbornice v Ljubljani in poslovalnice za krmila v Ljubljani) na vse ozemlje, ki je bilo v njeni upravi.⁶⁵ Obenem si je prizadevala, da se zbere ustrezno kadrovska moč, na katero bi bila oprta graditev slovenskega gospodarstva. V tej zvezi je pozvala kmetijske, gozdarske in kulturnotehnične strokovnjake in vse tiste strokovnjake, »ki delujejo sedaj v gospodarskih strokah med Slovenci, naj nemudoma javijo svoje naslove.«⁶⁶

Ob povezovanju nacionalnih gospodarskih sil je Narodna vlada še zagotovila, da se je nadaljevalo obratovanje že obstoječe gospodarske proizvodnje na Slovenskem. Z denarno pomočjo je omogočila, da so nadaljevali proizvodnjo industrijski obrati na spodnjem Štajerskem,⁶⁷ namenila pa je tudi vso potrebno pozornost vprašanju nadaljnjega, nemotenega železniškega prometa.⁶⁸ Poleg tega je sklenila zagotoviti surovine, potrebne za nepretrgano obratovanje industrije na Slovenskem,⁶⁹ pridobiti pa je še hotela pomembno gradivo nekdanjega vojnega ministrstva in ministrstva za javna dela (natančne katastre vodnih sil, podrobno izdelane načrte za vodovode, elektrifikacijo železnic, razne vodne zgradbe itn.), ki ga je nameravala uporabiti pri načrtovanju nadaljnjega gospodarskega razvoja.⁷⁰ Ob tem je obravnavala tudi vprašanje nemotene proizvodnje na kmetijskem področju in sicer zlasti z vidika zadovoljevanja potreb po umetnih gnojilih ter ustreznega razdeljevanja teh gnojil v Slove-

82, »Naredba poverjeništa za prehrano«, 84, »Naredba poverjeništa za prehrano o mlinskih izkaznicah in o uravnavi mletja«, št. 9, 18. 11. 1918, 92, »Naredba poverjeništa za javna dela in obrt«, št. 10, 20. 11. 1918, 101, »Naredba poverjeništa za kmetijstvo«, 102, »Naredba poverjeništa za kmetijstvo«, št. 13, 26. 11. 1918, 131, »Naredba poverjeništa za trgovino in industrijo in za kmetijstvo«, št. 14, 28. 11. 1918, 145, »Naredba poverjeništa za prehrano« in št. 15, 30. 11. 1918, 159, »Naredba poverjeništa za javna dela in obrt, za industrijo in trgovino in za pravosodstvo«.

⁶⁵ O tem glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 494 in UL NV SHS, letnik I, št. 3, 8. 11. 1918, 40, »Naredba poverjeništa za finance«, 41, »Naredba poverjeništa za finance«, št. 4, 9. 11. 1918, 47, »Naredba poverjeništa za kmetijstvo«, št. 7, 15. 11. 1918, 80, »Naredba poverjeništa za javna dela in obrt«, št. 10, 20. 11. 1918, 108, »Naredba poverjeništa za trgovino in industrijo« in št. 11, 21. 11. 1918, 111, »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani«. Glej tudi Stanovska uprava; Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 153, prav tam, Stanovska uprava; Odvetniška zbornica v Ljubljani, str. 156 in prav tam Naša kmečka zemlja in gospodarske razmere, str. 342.

⁶⁶ UL NV SHS, letnik I, št. 5, 12. 11. 1918, »Poziv kmetijskim, gozdarskim in kulturnotehničkim strokovnjakom«.

⁶⁷ Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 522—523.

⁶⁸ O tem glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 608 in Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, prav tam, str. 669, 670—671.

⁶⁹ O tem glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 487. Glej tudi UL NV SHS, letnik I, št. XVII, 5. 12. 1918. »Poziv vsem industrijskim podjetjem v področju Narodne vlade SHS v Ljubljani.« Pripominjam, da je bil ta poziv sestavljen še v času obstoja Države SHS, 30. novembra 1918.

⁷⁰ Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 558.

niji.⁷¹ V tej zvezi je bila objavljena posebna naredba, na osnovi katere so bila vsa umetna gnojila v Sloveniji pod zaporo, za njihovo enakomerno razdeljevanje pa je bila določena novoustanovljena Slovenska kmetijska družba v Ljubljani.⁷²

V dejavnosti, skozi katero je nova slovenska državna oblast gradila nacionalno gospodarstvo, je bilo načeto tudi bistveno vprašanje vsakega gospodarstvenega življenja — reševanje valutnega problema. Za njihovo rešitev so storili predstavniki slovenske oblasti več korakov. Sredi novembra 1918 sta se na Dunaju dr. Milko Brezigar, sekretar Narodnega sveta v Ljubljani (vrhovnega slovenskega političnega telesa, ki je leta 1918 izbojevalo nacionalno samoodločbo), in dr. Ivan Lorković, eden od tajnikov v predsedstvu Narodnega Vijeća dogovorila, da »vse pravice a. o. banke preidejo na države na bivšem a. o. teritoriju«,⁷³ slovensko poverjeništvu za finance pa je že pred tem pojasnilo, »da so stari plačilni pripomočki, zlasti bankovci avstroogrske banke, v veljavi« in opozorilo, da se »sprejemajo pri vseh uradih.«⁷⁴ Ob teh ukrepih, ki so omogočili tekoče in nemoteno denarno poslovanje, pa je nova državna oblast seveda pokazala, da jo zanima predvsem ureditev lastne, »nacionalne« valute v Državi SHS. Med slovenskimi predstavniki, ki so v Narodnem Vijeću sodelovali pri razpravah o »nacionalni« valuti Države SHS, je zlasti izstopal M. Brezigar, takratni vodilni gospodarski teoretik na Slovenskem. Predlagal je emisijo lastnega denarja nasproti kontinuiteti avstrijskih kron. Tako ravnanje je zagovarjal tudi v razpravi, ko je bilo to vprašanje posebej obravnavano v Sloveniji. Vendar pa enotnega stališča o valutnem vprašanju tako Narodno Vijeće kot slovenska oblast nista uspela oblikovati v času kratkotrajnega obstoja Države SHS, zato se obravnave o »nacionalni« valuti niso odrazile v morebitnem spreminjanju obstoječega plačilnega sredstva nove države.⁷⁵

Med pomembne gospodarske naloge slovenske državne oblasti je sodilo še aprovizijsko vprašanje. To vprašanje je Narodna vlada odgovorno domislila, saj je dobro zasnovala preskrbovalno organizacijo v Sloveniji. Poverjeništvu za prehrano, »ustanovljeno za vse slovensko ozemlje«, je bilo namreč zadolženo, da »uravnava preskrbovanje z živili in drugimi gospodinjskimi potrebščinami ter v ta namen izdaja potrebne dokaze in izvršuje predpise.« Zato

⁷¹ Dokumente, ki razkrivajo tvorno obravnavo tega vprašanja hrani Arhiv Socialistične republike Slovenije v Ljubljani (A SRS). Opozarjam predvsem na naslednje: A SRS, Deželna vlada za Slovenijo, Poverjeništvu za kmetijstvo, fasc. XIV—1, 1918—19, spis št. 9/1918, spis št. 162/1918, spis št. 163/1918, spis št. 266/1918, spis št. 267/1918, spis št. 273/1918, in spis št. 277/1918.

⁷² Naredba je bila izdelana konec novembra 1918 (A SRS, Deželna vlada za Slovenijo, Poverjeništvu za kmetijstvo, fasc. XIV—1, 1918—1919, spis št. 274/1918), uradno pa je bila razglašena 5. decembra 1918. — Glej UL NV SHS, letnik I, št. XVII, 5. 12. 1918, 169, »Naredba poverjeništvu za trgovino in industrijo, dogovorno s poverjeništvom za kmetijstvo«.

⁷³ Zapisnik sa sednice Središnjeg odbora Narodnog Vijeća S. H. S., Priloge, Gradja II, str. 650.

⁷⁴ UL NV SHS, letnik I, št. 6, 14. 11. 1918, »Poziv poverjeništvom za finance«.

⁷⁵ O tem glej podrobneje Jože Šorn, Narodni svet v Ljubljani in njegov gospodarski odsek, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, letnik XXIII, 1983, št. 1—2, str. 60.

sta bili pritegnjeni v delovanje tega poverjenišтва dve pomembni ustanovi — Žitni zavod v Ljubljani in Vnovčevalnica za živino in mast v Ljubljani. Ravnati sta se morali le po navodilih poverjenišтва za prehrano, v Sloveniji pa sta predstavljali centralo za ves promet z žitom, mlevskimi izdelki, sočivjem, krompirjem, govejo živino, prašiči in maščobo.⁷⁶ Zato je moral vsak, ki je na slovensko ozemlje uvažal omenjeno blago, to blago »ponuditi v nakup žitnemu zavodu, oziroma vnovčevalnici za živino in mast.«⁷⁷ Pri tem je poverjenišтво za prehrano še odredilo, da so se morali »kontingenti žita, krompirja in sočivja, ki so jih predpisala prejšnja oblastva ... brezpogojno v najkrajšem času oddati žitnemu zavodu v Ljubljani.«⁷⁸

Slovenska nacionalna osvoboditev in politična osamosvojitvev sta se v Državi SHS razen na gospodarskem področju, udejanili tudi v ustvarjanju novih družbenopolitičnih odnosov in razmer, ki jih je utemeljil slovenski narod, ko je postal suveren. Spremembe na tem torišču nacionalnega življenja so med drugim oblikovale delovne množice, ki so kljub vodilni vlogi meščanstva v Državi SHS, kot aktiven dejavnik soustvarjale temelje nove ureditve. Tako je Narodna vlada uresničila zahteve socialnodemokratskega shoda, ki se je zbral 10. novembra 1918 v Ljubljani in terjal »popolno svobodno zbiranje in združevanje že v prehodni dobi.«⁷⁹ Razveljavila je avstrijski državni zakon o društvenem pravu in avstrijski državni zakon o shodnem pravu iz leta 1867 in ju nadomestila z novimi zakonskimi določili, po katerih je bilo ustanavljanje društev svobodno, enako pa je bilo svobodno prirejanje shodov.⁸⁰ Obenem je razveljavila tudi del avstrijskega tiskovnega zakona iz leta 1862 in dovolila svobodno razpečevanje časnikov in revij.⁸¹ Poleg tega je na osnovi razgovora, ki ga je imela deputacija zaupnikov slovenskih premogovnih delavcev 26. novembra 1918 na poverjeništvu za javna dela in obrt, to poverjenišтво že pričelo »glede ureditve osemurnega dela... priprave v uradih premogovnih lastnikov.« Deputacija je tudi dosegla, da je odtlej zastopala Narodna vlada načelo, »da mora dobiti delavec vsaj tako plačo, da pri normalnem delu zasluži gotov najmanjši zaslužek.« Dogovorila se je še o plačah rokodelcev, strojnikov in delavcev iz podobnih strok, in sicer tako, da so bile te plače vnaprej tabelarično določene, rasle pa naj bi po službenih letih. Podobno je dosegla pri plačah rudarjev in drugih delavcev. Zanje se je uvedel plačilni pravilnik po

⁷⁶ UL NV SHS, letnik I, št. 7, 15. 11. 1918, »Okrožnica poverjenišтва za prehrano vsem političnim in okrajnim oblastvom na Slovenskem«. Pripominjam, da sta vzporedno s tem zagotovila Narodna vlada oziroma njeno poverjenišтво za prehrano za celo slovensko ozemlje tudi preskrbo in delitev sladkorja in kavine mešanice. — Glej tudi UL NV SHS, letnik I, št. 9, 18. 11. 1918, 95, »Naredba poverjenišтва za prehrano« in 97, »Naredba poverjenišтва za prehrano«.

⁷⁷ UL NV SHS, letnik I, št. 14, 28. 11. 1918, 146, »Naredba poverjenišтва za prehrano«.

⁷⁸ UL NV SHS, letnik I, št. 9, 18. 11. 1918, 96, »Naredba poverjenišтва za prehrano«.

⁷⁹ Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, Tom V, Socialistično gibanje v Sloveniji 1869—1920, Beograd 1951, str. 371. (Navajam: ZA KPJ.)

⁸⁰ UL NV SHS, letnik I, št. 14, 28. 11. 1918, 134, »Naredba poverjenišтва za notranje zadeve«, 135, »Naredba poverjenišтва za notranje zadeve«.

⁸¹ Prav tam, 136, »Naredba poverjenišтва za notranje zadeve o prosti kolportaži«.

razredih, s katerim je plača — v določenih večletnih rokih — naraščala s službenimi leti.⁸²

Spreminjanje družbenopolitičnih odnosov in razmer, skozi katero se je izražala slovenska nacionalna emancipacija v novembru leta 1918, je temeljilo tudi v samostojnem odločanju Slovencev o načinu njihovega skupnega življenja z drugimi narodi — konkretno s Hrvati in Srbi v Državi SHS, in v prav tako samostojnem oblikovanju stališč o njenem zedinjenju s Kraljevino Srbijo ter notranji ureditvi tako nastale, nove jugoslovanske skupnosti. Odločanje o teh vprašanjih se je sredi novembra 1918 začelo znotraj Kulturnega odseka Narodnega sveta, ki je tedaj »o vprašanju asimilacije in samobitnosti slovenskega naroda mnogo razpravljal.«⁸³ To razpravljanje se je sicer navezovalo na položaj Slovenije in slovenskega naroda v bodoči državni tvorbi, dejansko pa »se je nanašalo predvsem na položaj slovenskega naroda v že obstoječi jugoslovanski državi — Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov.«⁸⁴ Kulturni odsek je ugibal, kakšen bo položaj slovenske kulture in kakšna bo ‚kulturalna politika‘ v novi državi. Po različnih razpravah je sklenil, da morajo imeti v njej Slo-

⁸² Prav tam, »Razglas«. Pripominjam, da je kasneje — sicer ne več v času obstoja Države SHS — izdala Narodna vlada več naredb o osemurnem delavniku. Tako je 8. januarja 1919 razglasila uvedbo osemurnega delavnika v državnih, občinskih in zasebnih podjetjih industrijskega značaja (UL NV SHS, letnik I, št. XXXIII, 8. 1. 1919, 248, »Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani o uvedbi osemurnega delavnika v državnih, občinskih in zasebnih podjetjih tvorniškega značaja«). 14. januarja 1919 pa pojasnila, da se nanaša ta naredba tudi na rudnike (UL NV SHS, letnik I, št. XXXVI, 14. 1. 1919, 266, »Izvršilna naredba poverjeništvu za socialno skrbstvo o osemurnem delavniku. — Naredba št. 248, Uradni list, XXXIII z dne 8. januarja 1919«). Naslednja naredba, v kateri je bil prav tako razglašen osemurni delavnik, je odredila tak delavnik pri železnicah na slovenskem ozemlju (UL NV SHS, letnik I, št. XXXIX, 20. 1. 1919, 285, »Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani, s katero se uvaja osemurni delavnik pri železnicah na slovenskem ozemlju države SHS«). Vse te naredbe je še dopolnila kasnejša Deželna vlada za Slovenijo 8. marca 1919 (glej Uradni list deželne vlade za Slovenijo, letnik I, št. LX, 8. 3. 1919, 390, »Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se dopolnjuje naredba o osemurnem delavniku z dne 30. decembra 1918, št. 248 (Uradni list XXXIII/«).

Kar zadeve druge socialne in politične zahteve, ki so jih poleg zahteve po osemurnem delavniku izrazile temeljne delovne množice v času obstoja Države SHS, glej podrobneje Edvard Kardelj — Sperans, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, druga, pregledana in dopolnjena izdaja, Ljubljana 1957, str. 317—319, 355, dr. Janko Pleterski-Branko Božič, Politična in socialna zgodovina Jugoslavije, Maribor 1975, str. 34, ista, Delavsko gibanje in Zveza komunistov Jugoslavije, Maribor 1984, str. 060—061, dr. Janko Pleterski, Komunistična partija Jugoslavije in nacionalno vprašanje, Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS (Razprave in dokumenti), Ljubljana 1977, str. 169 (Navajam: Pleterski, KPJ in nacionalno vprašanje), Miro Stiplovšek, O revolucionarnosti v obdobju 1918—1921, Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem, Ljubljana 1973, str. 51 (navajam: Stiplovšek, O revolucionarnosti), isti, Značilnosti družbenopolitičnega razvoja na Slovenskem 1918—1941, Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana 1978, str. 8—9, isti, Pregled značilnosti družbenopolitičnega razvoja na Slovenskem in vloga partije v njem, Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS (Razprave in dokumenti), Ljubljana 1977, str. 6 in isti, Razmah strokovnega — sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918—1922. Pregled razvoja in delovanja strokovnih organizacij v jugoslovanskem delu Slovenije od prevrata 1918 do ponovne utrditve revolucionarnih strokovnih organizacij konec 1922, Ljubljana 1979, str. 428—430.

⁸³ Stiplovšek, O revolucionarnosti, str. 52.

⁸⁴ Zečević, str. 163.

venci ne glede na notranjo ureditev kulturno avtonomijo.⁸⁵ O jugoslovanskem zedinjenju, obliki vladavine v novi jugoslovanski državi in njeni ureditvi, pa so se vse tri obstoječe slovenske politične stranke (Slovenska ljudska stranka, Jugoslovanska demokratska stranka in Jugoslovanska socialnodemokratska stranka) opredelile potem, ko je Narodna vlada 19. novembra 1918 prejela od Narodnega Vijeća »besedilo predloga Pokrajinske vlade za Dalmacijo z dne 16. novembra, ki je zahtevala zaradi življenjskih interesov našega naroda in zlasti zaradi obrambe proti Italiji in zaradi zaščite ureditve v državi naglo zedinjenje s Srbijo in Črno goro in ustanovitev skupne vlade, Države Srbov, Hrvatov in Slovencev na čelu z Aleksandrom Karađorđevićem kot regentom.«⁸⁶ Ko so o tem predlogu razpravljali na seji Narodne vlade (21. novembra 1918) in na seji Narodnega Vijeća (23. novembra 1918), so predstavniki slovenskih strank zedinjenje podpirali, obenem pa so poudarili poglede ter strank na vprašanja, ki so bila z njim odločilno povezana. Tako sta SLS in JSDS zahtevali tak ustroj nove države, ki bi omogočal demokratično in enakoprano izražanje skupnih interesov Slovencev, Hrvatov in Srbov,⁸⁷ medtem ko je JDS ocenjevala, da mora biti jugoslovanska ideja izvršena tako, da bodo dobili tisti, »ki so sposobni... hegemonijo v svoje roke.«⁸⁸ Toda na koncu nobena slovenska stranka ni nasprotovala večinskemu mnenju v Narodnem Vijeću, ki mu je glede zedinjenja s Kraljevino Srbijo vsililo sklep »o brezpogojni podreditvi unitarističnemu in centralističnemu načelu, brezpogojnem sprejemu monarhije.«⁸⁹ Skupaj s hrvaško socialnodemokratsko stranko le JSDS ni pristajala na regentstvo v bodoči državi, »češ, da se s tem ustvarja prejudic za bodočo monarhistično ureditev.«⁹⁰

V času obstoja Države SHS je slovenska politika poleg vprašanja zedinjenja obravnavala še vprašanje, ki se je navezovalo na suvereno urejanje lastnega, slovenskega državnega življenja. Pri ustvarjanju novih družbenih in političnih odnosov je namreč vzniknila zamisel, da bi se kot nosilec nacionalne suverenosti osnoval slovenski parlament. Čeprav je na skupni seji Narodnega sveta in Narodne vlade, ki sta 9. novembra 1918 obravnavala to vprašanje, večina razpravljalcev odklonila tako zamisel,⁹¹ pa je bila ta posredno le uresničena v drugi, sicer povsem formalni obliki. Na seji so sklenili, da »se sprejmejo v celosti« pobude Narodnega sveta,⁹² med drugim tudi ta, da ima Narodni svet

⁸⁵ Prav tam. O tem glej tudi Stiplovšek, O revolucionarnosti, str. 53. Glej tudi Metod Mikuž, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941, Ljubljana, 1965, str. 66—68 in France Koblar, Slovenska književnost v zadnjih desetih letih, Slovenci v desetletju 1918—1928, Ljubljana 1928, str. 644—646.

⁸⁶ Zečević, str. 167.

⁸⁷ O tem glej Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS v Ljubljani, Gradja II, str. 632—633. Pripominjam, da je JSDS na shodih, ki jih je imela 24. novembra 1918, tako svoje gledanje dopolnila še z zahtevo po popolni enakopravnosti »obeh narečij, to je slovensčine in srbo-hrvaščine v vsej državi«. — ZA KPJ, str. 372.

⁸⁸ Zapisnik sa sednice Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS, Gradja II, str. 641.

⁸⁹ Pleterski, KPJ in nacionalno vprašanje, str. 170.

⁹⁰ Zapisnik sa sednice Središnjeg odbora Narodnog Vijeća SHS, Gradja II, str. 645.

⁹¹ Zapisnik sa zajedničke sednice Predsedništva Narodnog sveta in vlade, Gradja II, str. 536—537.

⁹² Prav tam, str. 537.

»pravico, staviti predloge N. Vl.,« Narodna vlada pa »naj o svojih sklepih in naredbah poroča plenumu N. S. (Narodnega sveta — op. J. P.) v pretres.«⁹³ Tako se je vseeno ustvarilo stanje, ko je v Sloveniji obstajalo telo, ki je načelno bilo nosilec suverenosti, saj bi lahko Narodni svet zadnji odločal na področju zakonodajne oblasti, ki je najvišja oblast. S tem, ko bi imel pravico dajati predloge Narodni vladi, pa bi lahko sodeloval tudi v upravni oblasti. Toda povedati moramo, da se taka vloga in položaj Narodnega sveta v stvarnem življenju nista uveljavila. Ustrezala pa sta vlogi in položaju parlamenta v moderni državi, kajti tako je navadno v njej parlament samo formalno nosilec suverenosti, medtem ko pripada dejanska suverenost vladi, je bil glede na opisano stanje tudi Narodni svet zgolj formalno nosilec suverenosti. Dejansko suverenost je imela Narodna vlada, ki je — tako kot uprava oziroma vlada v moderni državi — ne le prevzemala, temveč že imela največ zakonodajne oblasti, in sicer tako v obliki zakonodajne pobude, kot tudi v obliki delegirane zakonodajne oblasti, torej v tem, da je po svoji ustanovitvi prevzela vse težišče oblasti in Sloveniji na svoje izvršne in upravne organe.⁹⁴

Uveljavljanje nove zgodovinskobivajnske resničnosti, ki so si jo utemeljili Slovenci v Državi SHS, seveda ni obšlo tudi takih vprašanj, ki so zajeta v osnovno vsakega družbeno organiziranega življenja. Tako je Narodna vlada že na svoji prvi seji sprejela sklep, da je »notranji uradni jezik ... slovenski« in da se sicer »slovenske in nemške vloge sprejemajo, reševati (pa) jih je slovensko.«⁹⁵ V tem smislu je nato poverjeništvu za pravosodstvo posebej razglasilo, da je »uradni jezik na sodiščih in državnih pravdnih ... slovenski, odnosno srbohrvaški.« Glede jezikov »drugih v Jugoslaviji bivajočih narodov« pa je začasno določilo, »da so stranke upravičene podajati vloge v svojem jeziku, da pa se te rešujejo le v uradnem jeziku.« Podobno je še ukazalo, da morajo biti »vsi napisi na uradnih poslopih ... v uradnem jeziku«, žigi pa »naj se čimprej izmenjajo s takimi v izključno uradnem jeziku.«⁹⁶ Prav tako je bila nova vloga slovenskega jezika potrjena v šolstvu, saj je bil »izključni učni jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah slovenski,« pripadnikom drugih narodov pa so bile zagotovljene »ob zadostnem številu šoloobveznih otrok ... manjšinske šole z državnim jezikom kot obveznim predmetom.«⁹⁷ Slovenščina je bila uvedena tudi »na vseh doslej utrakvističnih srednjih šolah ... kot učni in kot uradni jezik.« To je veljalo še za učiteljišča in druge srednje šole.⁹⁸ Tako je postal slovenski jezik tvorni del novega družbenega življenja, kar se

⁹³ Zapisnik sa sednice Predsedništva Narodnog sveta, Gradja II, str. 534.

⁹⁴ O pomenu, vlogi in položaju parlamenta v moderni državi in meščanski demokraciji prim. Pravna enciklopedija, Beograd 1979, str. 935 in 189—190.

⁹⁵ Zapisnik sa sednice Narodne vlade SHS u Ljubljani, Gradja II, str. 443.

⁹⁶ UL NV SHS, letnik I, št. 1, 4. 11. 1918, 6, »Naredba poverjeništvu za pravosodstvo«. Pripominjam, da je hkrati poverjeništvu za pravosodstvo tudi odredilo, naj — kar zadeva uporabo žigov — na »na mesto orla ... pride znamka SHS.« (Glej prav tam.) Opozarjam še, da je posebej razglasilo tudi poverjeništvu za promet, da je »uradni jezik ... slovenski«. — UL NV SHS, letnik I, št. 1, 4. 11. 1918, 9, »Naredba poverjeništvu za promet«.

⁹⁷ UL NV SHS, letnik I, št. 10, 20. 11. 1918, 109, »Naredba poverjeništvu za uk in bogočastje«.

⁹⁸ Prav tam, 110, »Naredba poverjeništvu za uk in bogočastje«.

je kazalo tudi v tem, da je predstavljalo znanje slovenščine »v govoru in pisavi« pogojev za zaposlitev.⁹⁹

Spremenjene osnove družbenega in političnega življenja, ki jih je ob reševanju različnih vprašanj ustvarjala dejavna zavest o slovenski državnosti, so bile posebej učvrščene še v delu Narodne vlade na zakonodajnem področju. Najbolj značilne ukrepe Narodne vlade je na tem področju predstavljalo razveljavljanje zakonov in naredb iz avstrijskega kazenskega in avstro-ogrškega vojaškega kazenskega zakonika ter njihovo sprotno nadomeščanje z novimi zakonskimi določili,¹⁰⁰ razveljavljanje zakonov in naredb iz avstrijskega državnega zakonika in razveljavljanje predpisov avstrijske vlade ter drugih oblasti.¹⁰¹ Vrhunec zakonodajne dejavnosti Narodne vlade in hkrati najbolj očiten izraz slovenske suverenosti pa je gotovo predstavljala Naredba o prehodni upravi. Njen sprejem (14. novembra 1918) in razglasitev (21. novembra 1918) sta pomenila, da je v formalnem smislu izdala Narodna vlada pravni akt, ki je imel značaj akta z najvišjo možno močjo, višjo tudi od zakonov, saj je s to naredbo utemeljila osnove novonastalega družbenega in političnega življenja tako, kakor se jih sicer uravnava z ustavnimi določbami oziroma z ustavo. Po drugi strani je v materialnem smislu predstavljala Naredba o prehodni upravi tudi tisti pravni akt, ki je v Sloveniji opredelil vlogo Narodne vlade kot suverenega organa nacionalne državne oblasti, na tej osnovi pa je omogočil tudi razlaganje državnopravne ureditve znotraj Države SHS. Oba pomena Naredbe o prehodni upravi so uresničevala njena posamezna določila, ki so veljala »za ono dobo, dokler konstituenta naroda SHS ne določi ustave države SHS in se ne uveljavi po smislu te ustave definitivni upravni ustroj.«¹⁰² Naredbo je izdelala 7. novembra 1918 ustanovljena Upravna komisija, ki je na različnih področjih opredelila način slovenske državne organiziranosti. Tako je bila po tej naredbi na političnem področju Narodna vlada »za vsa oblastva, vse urade in javne organe... najvišja upravna oblast in službena instanca«. Kar je zadevalo področje samouprave, pa so bile z odpravo dotedanje upravne dvotirnosti vse prej »avtonomne oblasti in naprave... pod vrhovnim vodstvom in nadzorstvom Narodne vlade SHS v Ljubljani, oziroma njenih stvarno pristojnih oddelkov.«¹⁰³ Poleg tega je bilo v naredbi za vse slovensko ozemlje

⁹⁹ O tem glej UL NV SHS, letnik I, št. 13, 26. 11. 1918, »Razpis službe okrajnega gozdarja«. Glej tudi UL NV SHS, št. 11, 21. 11. 1918, »Natečaj«.

¹⁰⁰ Glej op. 80 in 81. Glej tudi UL NV SHS, letnik I, št. 15, 30. 11. 1918, 157, »Naredba poverjenišva za narodno obrambo«.

¹⁰¹ Glej UL NV SHS, letnik I, št. 2, 6. 11. 1918, 14, »Naredba poverjenišva za prehrano«, 19, »Naredba poverjenišva za finance«, št. 5, 12. 11. 1918, 69, »Naredba poverjenišva za trgovino, obrt in industrijo, sporazumno s poverjenišvom za prehrano«, št. 6, 14. 11. 1918, 72, »Naredba poverjenišva za kmetijstvo«, 73, »Naredba poverjenišva za kmetijstvo«, 74, »Naredba poverjenišva za kmetijstvo«, št. 7, 15. 11. 1918, 78, »Naredba poverjenišva za notranje zadeve«, št. 10, 20. 11. 1918, 104, »Naredba poverjenišva za pravosodstvo«, št. 13, 26. 11. 1918, 125, »Naredba poverjenišva za notranje zadeve in finance, dogovorno s poverjenišvom za socialno skrbstvo«, 127, »Naredba poverjenišva za kmetijstvo«, 131, »Naredba poverjenišva za trgovino in industrijo in za kmetijstvo« in št. 14, 28. 11. 1918, 145, »Naredba poverjenišva za prehrano«.

¹⁰² UL NV SHS, letnik I, št. 11, 21. 11. 1918, 111, »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani«.

¹⁰³ Prav tam.

na novo utemeljeno in organizirano še ostalo družbeno življenje. Preoblikovanje njegovih temeljev je bilo izvršeno na področju šolstva, pravosodja, obrtnega nadzora, finančnega upravljanja, poštnega in železniškega prometa, trgovskega in obrtnega združenja, rudarskega upravljanja, merskega nadzora, agrarnih operacij, orožništva in upravnega sodstva.¹⁰⁴ Tako je naredba na novo opredelila vezišča družbenega, političnega in državnega življenja, s čimer je bila še z načrtnim pravnim dejanjem potrjena slovenska državnost ter osmišljena odločitev Slovencev za nacionalno osvoboditev in politično samostojnost. Ta je bila udejanjena na vseh vitalnih področjih narodovega življenja in je dokazovala, da se je novembra leta 1918 slovenski narod dosledno uveljavil kot samostojna nacionalna družbena enota. Na poti v jugoslovansko skupnost je razkril vse lastne ustvarjalne sile, ki so kljub večstoletnemu zatiranju in omejevanju znale v mesecu dni uresničiti voljo, da postanejo Slovenci svobodni, sodoben in drugim enakopraven narod. Ta volja je bila uresničena v samostojnem subjektu jugoslovanskega zedinjenja, Državi SHS, ki je bila obenem s Kraljevino Srbijo država-predhodnica prve skupne jugoslovanske formacije, leta 1918 nastale Kraljevine SHS.

DIE JUGOSLAWISCHE EINIGUNG UND DIE SLOWENEN IM NOVEMBER 1918

Zusammenfassung

Ein wichtiges Charakteristikum der jugoslawischen Einigung von 1918 war begründet unter anderem im selbständigen staatlichen Leben der Slowenen, Kroaten und Serben aus der österreichisch-ungarischen Monarchie, nachdem sie sich von dieser abspalteten und den Staat SHS (Staat der Serben, Kroaten und Slowenen) bildeten. Dieser Staat bestand vom 29. 10. 1918 bis 1. 12. 1918, als es zur Vereinigung mit dem Königreiche Serbien kam. Der so entstandene neue Staat nannte sich fortan Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen und umfasste mit Ausnahme von Prekmurje, Medjimurje, Baranja, Bačka und Banat das gesamte südslawische Siedlungsgebiet im Rahmen der einstigen österreichisch-ungarischen Monarchie.

Mit dem Entstehen des SHS-Staates errang die slowenische Nation ihre nationale Befreiung und ihre politische Selbständigkeit, d. h. sie konnte in diesem Rahmen alle Fragen, die eine selbständige nationale und politische Einheit bedingen, selbständig lösen. Die Slowenen hatten ihre eigene nationale Regierung mit Sitz in Ljubljana; mit Ausnahme der Außenpolitik verfügte sie über alle höchsten Organe sowohl der Legislative als auch der Exekutive. Diese staatliche Macht wurde auch vom höchsten Organ im SHS-Staat, dem Parlament in Zagreb (Narodno Vijeće SHS), anerkannt. Die so erlangte nationale Emanzipation des slowenischen Volkes bildete die Grundlage für eine freie nationale Entwicklung, es wurden historisch neue Bedingungen geschaffen für die weitere Entwicklung des politischen, wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und kulturellen Lebens. Begründet waren diese neuen Möglichkeiten in den verschiedenen aktiven Formen der slowenischen Staatlichkeit. Auf politischem Gebiet wurde die neue slowenische staatliche Macht konsequent etabliert: die Nationale Regierung verfügte unter anderem, daß die staatlichen Steuern ab 1. 11. 1918 zu Gunsten des Staates SHS zu entrichten seien; sie ordnete an, daß die Beamtenschaft, die Polizei und das Militär den Treuschwur auf den SHS-Staat bzw. die Nationale Regierung zu leisten hätten; in bezug auf physische Personen, die auf

¹⁰⁴ Glej prav tam.

slowenischem Territorium lebten, wurde im öffentlich-rechtlichen Sinne verfügt, daß diesen die slowenische Staatsbürgerschaft bzw. die Staatsbürgerschaft des SHS-Staates zusteht.

Auch auf wirtschaftlichem Gebiet wurde die slowenische nationale Emanzipation forciert: das auf slowenischem Gebiet lokalisierte österreichische Staatskapital wurde nationalisiert und somit der Grundstein gelegt für ein slowenisches Staatseigentum. Die Nationale Regierung kümmerte sich auch um die Kontakte der einzelnen nationalen Wirtschaftsgruppen untereinander; ganz besonderes Augenmerk schenkte sie jenen Fragen, die für die Etablierung eines neuen und selbständigen wirtschaftlichen Lebens von Belang waren.

Historisch völlig neue Bedingungen bot der SHS-Staat auch im Hinblick auf die gesellschaftliche und politische Organisation des Lebens: zu erwähnen wäre die Einführung der slowenischen Sprache als Amtssprache, wodurch dieser eine aktive Rolle im neuen gesellschaftlichen Leben zukam, und ganz allgemein die veränderten gesellschaftlichen und politischen Strukturen. Die Nationale Regierung veröffentlichte die »Verfügung der gesamten Regierung bezüglich der Übergangsverwaltung auf dem Territorium der Nationalen Regierung SHS in Ljubljana«. Diese Verfügung hatte Verfassungsrang und definierte auf verschiedenen Ebenen den Charakter der slowenischen staatlichen Organisation, begründete aufs neue und organisierte im Rahmen aller vitalen Aktivitäten des gesellschaftlichen, politischen und staatlichen Lebens die restliche gesellschaftliche Praxis. Damit war die slowenische Staatlichkeit auch durch einen juristischen Akt bestätigt. Dieser Akt beweist, daß die slowenische Nation im Rahmen des SHS-Staates bewußt all ihre schöpferischen Kräfte mobilisierte und es in einem einzigen Monat schaffte, daß sie als freie, moderne und gleichberechtigte Nation konstituierte.